

2022

Rocznik Gdański

GDAŃSKIEGO TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO

TOM
LXXXII

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

Rocznik Gdański

GDAŃSKIEGO TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO

TOM
LXXXII

Rocznik Gdański

2022

GDAŃSKIEGO TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO

TOM
LXXXII

WYDAWNICTWO UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2022

Rada Naukowa

Józef Borzyszkowski (przewodniczący), Marcin Hintz, Henryka Ilgiewicz, Grażyna Kozaczka,
Peter Oliver Loew, Beata Możejko, Cezary Obracht-Prondzyński, Miłoś Źeznik,
Grzegorz Szamocki, Leonid O. Zashkilniak

Redakcja

Maria Mendel (Redaktor Naczelnal), Agnieszka Pawłowska-Kubik (Zastępcal Redaktor Naczelnel),
Marcin Boryczko (Sekretarz)

Redaktor Naukowy tomu

Maria Mendel

Recenzenci

Maciej Bakun, Agnieszka Bzymek, Marcin Calbecki, Bogdan Chrzlanowski, Jan Daniluk,
Jacek Dominiczak, Romuald Grzybowski, Krzysztof Jakubiak, Beata Karpińska-Musiał,
Ewa Kurantowicz, Aleksandra Kurowska-Susdorf, Lesław Michałowski, Agnieszka Naumiuk,
Mirosława Nowak-Dziemianowicz, Justyna Pilarska, Hanna Obracht-Prondzyńska,
Kazimierz Puchowski, Grzegorz Szamocki

Adres Redakcji

Gdańskie Towarzystwo Naukowe
ul. Grodzka 12, 80-841 Gdańsk

Adres do korespondencji

ul. Kładki 24, p. 43, 80-819 Gdańsk
e-mail: RedakcjaRG@gtl.cba.pl, biuro@gtl.gda.pl
www.rocznikgdanski.gtl.cba.pl
www.czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/rocznikgdanski

Redaktor Wydawnictwa

Anna Roman

Koncepcja graficzna okładki i stron tytułowych

Karolina Johnson

Projekt okładki i stron tytułowych

Studio Spectro

Skład i łamanie

PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana ze środków Gdańskiego Towarzystwa Naukowego

© Copyright by Gdańskie Towarzystwo Naukowe

Uniwersytet Gdański

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISSN 0080-3456

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa

wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

SPIS TREŚCI

Pomorskie historie i biografie w dialogu z wojną w tle. Słowo od redaktorki tomu (<i>Maria Mendel</i>)	9
---	---

ROZPRAWY I SZKICE NAUKOWE

POMORSKIE HISTORIE

Artur Jendrzejewski, Ekspozytura Abwehry w międzywojennym Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939) – kadra, agentura, zadania	19
Bartosz Gonddek, Trójmiejski epizod Rajdu Monte Carlo 1966	35
Zbigniew Cywiński, Ewa Maria Kido, Towards the philosophical meditation on the technical science and the humanities.	52
Mateusz Rutkowski, Wokół <i>Podań, baśni i legend z Kociewia, Kaszub, Borów Tucholskich</i> ... Próba edukacyjnego odczytu obecności postaci demonicznych w kociewskich klechdach Romana Landowskiego.	72
Michalina B. Hładun, Kacper Kowalski, Martyna Pilas, Miejsca, które straszą. Pomorskie świetlice szkolne z perspektywy widmontologicznej	88
Jarosław Rutkowski, Niepokój miejsca i czułe działania w perspektywie pedagogicznej	110

POMORSKIE BIOGRAFIE

Andrzej Cylwik, Gdański przedsiębiorca Ernst August Claaszen jako honorowy agent konsularny USA w świetle raportów z lat 1909 i 1912	131
Józef Borzyszkowski, <i>Dzieje Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego</i>	148
Stefan Rafiński, Pamięci zasłużonego działacza emigracyjnego Józefa Stańczewskiego	161
Zbigniew Cywiński, Technik w humanistycznym <i>milieu</i> . Kalejdoskop faktów i myśli	164
Maria Mendel, Mistrz. Laudacja w związku z nadaniem honorowego członkostwa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego Profesorowi Józefowi Borzyszkowskiemu.	186

Ryszard Katulski, Laudacja w związku z nadaniem honorowego członkostwa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego Profesorowi Januszowi Rachoniowi	190
---	-----

DIALOG

Małgorzata Karczmarczyk, The author's method of painting dialogues as an example of action research. Report of a project carried out with students at the University of Gdansk	195
--	-----

RECENZJE I SPRAWOZDANIA

„Złoty Trójkąt: Nauka – Polityka – Biznes” w działalności Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (<i>Janusz Rachoń</i>).	209
Gdańskie badania artystyczne AD 2022 (<i>Kamila Czosnyk, Hanna Shumska, Aneta Lehmann, Elena Vertikova</i>)	219
Tomasz Snarski, <i>Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem a filozofią i teologią</i> , Wydawnictwo Więź, Warszawa 2021, ss. 192 (<i>Maciej Pająk</i>)	224

IN MEMORIAM

Informacja o członkach Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, którzy odeszli w 2022 r.	229
Noty o autorach	231

TABLE OF CONTENTS

Pomeranian stories and biographies in dialogue with the war in the background. Editorial introduction (<i>Maria Mendel</i>)	9
---	---

SCIENTIFIC DISSERTATIONS AND DRAFTS

POMERANIAN STORIES

Artur Jendrzewski, Abwehr branch in the interwar Free City of Danzig (1920–1939) – staff, agency, tasks	19
Bartosz Gonddek, The Tri-City episode of the Monte Carlo Rally 1966	35
Zbigniew Cywiński, Ewa Maria Kido, Towards the philosophical meditation on the technical science and the humanities	52
Mateusz Rutkowski, <i>Around Traditions, fairy tales and legends from Kociewie, Kashubia, Bory Tucholskie...</i> An educational attempt to read the presence of demonic figures in Roman Landowski's Kociewie fables	72
Michalina B. Hładun, Kacper Kowalski, Martyna Pilas, Scary places. Pomeranian school common rooms from the hauntological perspective	88
Jarosław Rutkowski, Anxiety of place and tender actions in pedagogical perspective	110

POMERANIAN BIOGRAPHIES

Andrzej Cylwik, Ernst August Claaszen – businessman and US consular agent in Danzig (1902–1916)	131
Józef Borzyszkowski, The history of the <i>Biographical Dictionary of Vistula Pomerania</i>	148
Stefan Rafiński, In memory of the meritorious emigration activist Józef Stańczewski	161
Zbigniew Cywiński, Technician in the humanities <i>milieu</i> . A kaleidoscope of facts and thoughts	164
Maria Mendel, Master. Laudation in connection with the granting of honorary membership of the Gdańsk Scientific Society to Professor Józef Borzyszkowski	186

Ryszard Katulski, Laudation in connection with the granting of honorary membership of the Gdańsk Scientific Society to Professor Janusz Rachoń	190
--	-----

DIALOGUE

Małgorzata Karczmarczyk, The author's method of painting dialogues as an example of action research. Report of a project carried out with students at the University of Gdansk	195
--	-----

REPORTS, REVIEWS

“The Golden Triangle: Science – Politics – Business” in the activities of the Gdańsk Scientific Society (<i>Janusz Rachoń</i>)	209
Gdańsk artistic research AD 2022 (<i>Kamila Czosnyk, Hanna Shumska, Aneta Lehmann, Elena Vertikova</i>)	219
Tomasz Snarski, <i>The Catholic Church and the death penalty. Between law and philosophy and theology</i> , Wydawnictwo Więź, Warszawa 2021, ss. 192 (<i>Maciej Pająk</i>)	224

IN MEMORIAM

Information about members of the Gdańsk Scientific Society who left in 2022	229
Notes about the authors	231

POMORSKIE HISTORIE I BIOGRAFIE W DIALOGU Z WOJNĄ W TLE SŁOWO OD REDAKTORKI TOMU

Jako hasło tomu przedstawionego za rok 2022 przyjąłam *Pomorskie historie i biografie w dialogu*. Myślenie o dialogu w roku, w którym Rosja dokonała brutalnej napaści na Ukrainę, rozpętując dotykającą nas bezpośrednio wojnę, może być z jednej strony interpretowane jako wyraz poszukiwań jej zakończenia i przeciwdziałania podobnym tragediom w przyszłości. Z drugiej natomiast, mając na uwadze praktyczną niemożność prowadzenia jakichkolwiek rozmów z rosyjskim agresorem, można w tym widzieć cynizm wynikający z bezsilności. Jest i trzecia strona – to droga interpretacyjna, podążając nią, możemy dostrzec sens myślenia i pisania o dialogu w naznaczonym wojną roku 2022. Niektórzy badacze – jak Doreen Massey czy Edward Soja – twierdzą, że dla tezy o globalnym życiu nie ma argumentów. Życie bowiem toczy się zawsze i bezwzględnie gdzieś, ma miejsce. Lokalne przepracowywanie doświadczeń, w tym wojennych traum; komunikowanie się w warunkach równości i wzajemności (dialogowanie); partycypacja w miejscu, w którym się mieszka, uczy i pracuje na co dzień, stają się praktykowaniem demokratycznego współżycia społecznego; osiąganiem wspólności, która może nie tylko strzec przed nienawiścią, agresją i przemocą, ale i chronić, wspierać tych, którzy zaznali takich sytuacji. Ufam, że przedstawiona w tym tomie naukowa refleksja wokół pomorskich doświadczeń będzie służyła takim właśnie celom. Być może będzie służyła im tak, jak na konferencji Wydziału I Gdańskiego Towarzystwa Naukowego „Siły społeczne miasta” (17–18 października 2022 r.), kiedy o sile bombardowanego właśnie Charkowa mówiły jego mieszkanki Irina i Tetyana Razumenko, matka i córka, profesorki z tamtejszego uniwersytetu, dzisiaj wojenne uchodźczynie, z Polski zdalnie kształcące swoich studentów. Zawarte w tomie historie i biografie, rodem z Gdańska i z Pomorza, oraz inne wypowiedzi, np. głosy badaczek-artystek pochodzących z uwikłanych dziś w wojnę naszych sąsiedzkich krajów, pozostają ze sobą w żywej relacji. To relacja dialogiczna, oparta na wzajemności, i formacyjna, ponieważ kształtuje tożsamości i uczy podmiotowego, czulego na innych bycia we wspólnym świecie.

Dialog, o którym mowa, znajduje wyraz w treści trzech części wydzielonych w strukturze tomu: 1) Pomorskie historie, 2) Pomorskie biografie, 3) Dialog.

W pierwszej części zostały zebrane artykuły historyczne oraz takie, które opowiadają historie o ludowym charakterze, opierające się na przekazach kulturowych innych

niż historyczne. Artykuł Artura Jendrzejewskiego stanowi wynik studiów i badań poświęconych kadrom niemieckich struktur wywiadowczych działających na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Kadra ta rekrutowała się głównie z osób narodowości niemieckiej, ale tworzyły ją także wysoko postawieni polscy oficerowie, urzędnicy, jak również dezercy z polskiego wojska i inne osoby. Autor analizuje uwarunkowania tak złożonej struktury i odkrywając przed czytelnikiem pole gier toczonych między stroną polską i niemiecką, puentuje, że to niemiecki wywiad narzucał tempo i zakres szpiegowskiej rywalizacji i był silnie zdeterminowany w dążeniu do osłabienia państwa polskiego i ostatecznie jego upadku.

Z kolei artykuł Bartosza Gondka przybliży – można powiedzieć, że spektakularną – historię gdańskiego epizodu Rajdu Monte Carlo z 1966 r. Początki rajdu sięgają roku 1911, ale to, co zdarzyło się 55 lat później w Gdańsku, czyni tę gdańską edycję najbardziej wyróżniającą się i kontrowersyjną. Autor bardzo ciekawie i rzetelnie ją opisuje, opiera się na materiałach z archiwum Automobilklubu Morskiego.

Kolejny artykuł w tej części powstał jako unikatowa wypowiedź dwojga uczonych: Zbigniewa Cywińskiego i Ewy Marii Kido, ojca i córki od lat powiązanych wspólnymi zainteresowaniami naukowymi. Wyjątkowość tego tekstu polega m.in. na medytacyjnym charakterze rozwijanej w nim refleksji. Autorzy, pokazując powiązania między – umownie – duchem i materią, wysuwają swoje tezy. Jedną z nich stanowi stwierdzenie, że działania w obszarze nauk technicznych, wyrażające „poprzedzanie materii przez ducha”, są ugruntowane w wartościach. Według kolejnej filozofia jest wspólnym językiem dla nauk technicznych i humanistycznych. W argumentacji powołują się głównie na własne doświadczenia, polskie (gdańskie) oraz japońskie dokonania.

Artykuł Mateusza Rutkowskiego z perspektywy myśli edukacyjnej analizuje postaci demoniczne w kociewskich historiach – podaniach, baśniach i legendach Romana Landowskiego. Zainteresowany niekonwencjonalnymi formami obecności autor studiuje „nadprzyrodzoność” kociewskich zjaw, w obdarzaniu ich uwagą dostrzega głęboki sens pedagogiczny. Tekst ten otwiera cykl trzech artykułów. Kolejne w podobnej ramie teoretycznej osadzają studia nad „obecnością nieobecnego”, często demoniczną w jej symbolicznych wersjach i fizycznych reprezentacjach. Cykl stanowi rezultat studiów i badań realizowanych w ramach mojego seminarium doktorskiego z pedagogiki społecznej w roku akademickim 2021–2022. Po doświadczeniu analiz widmologicznych (sfinalizowanych książką *Eduwidma, rzeczy i miejsca nawiedzone*¹) zainteresowaliśmy się widmową, „mającą miejsce” w naszej lokalnej – gdańskiej i pomorskiej – przestrzeni obecnością niechcianą i odstraszałą: upiorami, demonami itp.

Autorzy kolejnego tekstu w tym cyklu Michalina B. Hładun, Kacper Kowalski i Martyna Pilas z pozycji osób pracujących zawodowo w szkole podjęli problematykę z pola pedagogiki miejsca – w świetlicy szkolnej dostrzegli „miejsce, które straszy”. Konkluzje ich badawczego studium mają znaczenie prospektywne, orientujące się na ważne zmiany w przestrzeni szkoły.

¹ *Eduwidma, rzeczy i miejsca nawiedzone*, red. M. Mendel, Gdańsk 2020.

Zamykający ten cykl tekst Jarosława Rutkowskiego przedstawia ślady obecności dawnych mieszkańców Pomorza, które autor napotyka podczas badawczych wędrówek. Z wrażliwością na przenikanie się przeszłości, terażniejszości i przyszłości odkrywa on fascynujące elementy pomorskiego krajobrazu społeczno-kulturowego, w którym duchowe i emocjonalne wymiary rzeczywistości w lokalnej autokreacji odgrywają rolę tak samo istotną, jak te, które dyktują intelekt i racjonalna ocena świata. Akcentuje w tym kategorię „mgliste straszdyła” mającą wyrażać pracę pomorskich traum i lęku, który – choć odnosi się do doświadczeń przodków – stale jest przeżywany.

Drugą część wypełniają teksty przedstawiające biografie oraz interesująco problematyzowane epizody biograficzne. Część tę otwiera artykuł Andrzeja Cylwika, w którym autor opisuje nieznaną dotychczas w historiografii aspekt działalności znanego sopocianina Ernsta Augusta Claaszena jako agenta konsularnego USA w Gdańsku. Poza materiałami udostępnionymi przez Muzeum Sopotu Andrzej Cylwik analizuje mało znane raporty z amerykańskich kontroli dokonywanych w miejscu pracy Claaszena (Stary Dom Ławy w Gdańsku). Zwraca też uwagę na interesujący dylemat podnoszony przez bohatera artykułu – sens utrzymywania Niemca i gdańskiego przedsiębiorcy na stanowisku amerykańskiego agenta konsularnego w Gdańsku. Artykuł ten niewątpliwie wnosi do historiografii Gdańska nowe elementy, akcentując przy tym amerykański punkt widzenia na gdańską i pomorską rzeczywistość początków XX w.

Dalej w części drugiej znajduje się esej historyczny Józefa Borzyszkowskiego o dziejach *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, wydawanego w latach 1992–2012 przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Można z przekonaniem stwierdzić, że w historii wydawnictw GTN jest to chlubna wizytówka Towarzystwa. Chyląc czoła przed Autorem, zasłużonym w rozwijaniu i kultywowaniu tradycji tego periodyku, jako społeczność GTN postulujemy, by widzieć w tym słowniku aktywnie inspirujące dziedzictwo, wartość popularyzacji, aby zapewnić lepszą przyszłość. Niech jednym z wyrazów produktywności tego znakomitego dziedzictwa będzie zamieszczony dalej biogram upamiętniający zasłużonego działacza emigracyjnego Józefa Stańczewskiego. Napisał go Stefan Rafiński, wieloletni współpracownik *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, autor blisko sześćdziesięciu opublikowanych w nim życiorysów.

Inną pomorską biografią jest – napisany z autobiograficznej perspektywy – artykuł Zbigniewa Cywińskiego, emerytowanego profesora Politechniki Gdańskiej, który z perspektywy myśli filozoficznej przedstawia swoje naukowe i życiowe przesłanie. W tym refleksyjnym esej na podstawie własnych doświadczeń autor ukazał wzajemne przenikanie się techniki i wartości humanizmu, istotne szczególnie we współczesnej kryzysowej rzeczywistości.

Kolejne dwa teksty wiążą się z nadaniem – w uroczystej oprawie obchodów 100-lecia powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki – honorowego członkostwa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego profesorowi Józefowi Borzyszkowskiemu i profesorowi Januszowi Rachoniowi. To laudacje autorstwa Marii Mendel i Ryszarda Katulskiego, upamiętniające dokonania tych liderów GTN. Obie można

nazwać „pomorskimi biografiami”, które wpisują się w problematykę tomu, prezentują dokonania ich bohaterów, wybitnych profesorów stale żywo zaangażowanych w tworzenie i umacnianie demokratycznego charakteru wspólnoty, której są częścią.

Można powiedzieć, że wszystkie teksty dwóch pierwszych części tomu wzajemnie do siebie nawiązują ze względu na pomorską tematykę, a pod względem treści dialogują – w biograficznych ujęciach pokazują operacyjną stronę zaprezentowanych faktów historycznych czy ich kulturowych kontekstów.

Natomiast do dialogu literalnie nawiązuje – wypełniający część trzecią *Dialog* – artykuł w języku angielskim, prezentujący wyniki zrealizowanego w Uniwersytecie Gdańskim projektu naukowo-artystycznego. Małgorzata Karczmarczyk przedstawia dialog w działaniu, które angażuje zarówno intelektualne aspekty społecznych relacji, jak ich duchowe i emocjonalne strony. Początkowo projekt „malowania dialogów” zakładał współpracę z gdańskimi artystami, z czasem rozwinął się, angażując wielu mieszkańców Gdańska w różnym wieku. Tekst koncentruje się na malarskim dialogowaniu realizowanym w toku badania w działaniu (*action research*) ze studentami UG w latach 2021–2022.

Tom kończą – standardowe w formacie strukturalnym czasopisma – sprawozdania i recenzje oraz inne informacje związane z działalnością GTN.

Wśród sprawozdań przedstawiamy tekst Janusza Rachonia, byłego rektora Politechniki Gdańskiej, który w działalności GTN zainicjował i przez lata rozwijał – wraz z uczestnikami cyklu konferencji oraz wydarzeń im towarzyszących – wielce produktywną refleksję nad fenomenem tzw. złotego trójkąta: „Nauka – Polityka – Biznes”. Autor, bohater przedstawionej w tomie biograficznej laudacji, tu niejako prezentuje się osobiście i na swój sposób, czyniąc to przez pryzmat dokonań wspólnych. Warto pamiętać, że to Janusz Rachoń dał im ożywczy impuls i przez lata je animował.

W tej części znajdują się również noty sprawozdawcze – krótkie doniesienia z gdańskich badań artystycznych, zrealizowanych w 2022 r., pierwszym roku wojny. Pochodzące z różnych krajów doktorantki Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku: Kamila Czosnyk, Hanna Shumska, Aneta Lehmann i Elena Vertikova przedstawiają swoje poruszające prace artystyczne, które powstały w związku z ich studiami i badaniami o charakterze społeczno-politycznym. Uzyskane wyniki to m.in. rodzaj artystycznego opisu kondycji własnej Ukraińców, Rosjan i Polaków oraz szerzej rozumianej kondycji społecznej, ulegającej przemianom w warunkach napaści Rosji na Ukrainę i trwającej tam okrutnej i wyniszczającej wojny.

Zamieszczamy też napisaną przez Macieja Pająka recenzję monografii Tomasza Snarskiego *Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem a filozofią i teologią*. Ta ważna społecznie i politycznie, stale aktualna problematyka od lat absorbuje uwagę jej gdańskiego badacza. Tomasz Snarski penetruje ten obszar jako prawnik z Uniwersytetu Gdańskiego i zarazem działacz Gdańskiego Towarzystwa Naukowego.

Historie, biografie, życie i śmierć w nieskończonej relacji przenikają treść tomu 82. Trafia on do Czytelników i Czytelniczek, mówiąc o roku 2022, który należy już do przeszłości. Jako tworzący ten tom zespół pragniemy, by prowokował on refleksyjne podejście do lat poprzednich i rozniecał na nowo nadzieję co do tych, które nadejdą.

Maria Mendel

